

Fulbert Steffensky

Nem kell belehalnod a halálba!

Egy krimiben olvasom, hogyan éli meg egy férfi – egy nagy vállalkozás igazgatója –, hogy fia balesetben meghalt. Épp az imént azonosította annak holttestét. A történet aztán így folytatódik: „A rendőrök barátságosak voltak. Felajánlották neki, hogy orvoshoz viszik. »Alighanem célszerű lenne, ha nyugtatót adnának Önnek, Sir«, mondta egyikük. Mendip azonban elutasította. Egyedül akart maradni, és nem volt szüksége gyógyszerekre. Ha az emberek segédeszközökhöz nyúlnak lelki békéjük megőrzése érdekében, az ő dolguk. Ő maga azon a nézeten volt, hogy a félelmet, a depressziót és az álmatlanságot effajta segédeszközök nélkül is ki lehet bírni. Elmélete szerint aki harcol és győz, az megerősödik, és alkalmasabbá válik arra, hogy szembenézzen a következő küzdelemmel... Másnap reggel lakásába kérette aszisztensét. Az meghallgatta beszámolóját a balesetről, majd így szólt: »Jobb lenne, ha szabadságot vennél ki a hét maradék részére. Hagyd rám a temetés előkészületeit, s a rendőrségi vizsgálatokra is elmegyek, ha akarod.« Mire a menedzser: »Hálás vagyok az ajánlatodért, de magam is elboldogulok a tennivalókkal. Néhány órára bemegek majd az irodába. Kérlek, tájékoztasd a többieket a történekről. Jólesne, ha úgy viselkednének, mint máskor. Semmi részvét! Szóba se hozzák a dolgot!«” A könyv másik helyén ezt a jellemzést olvassuk erről a férfiről: „Minden megmozdulását tudatosan felfelé irányította. Becsvágy és támadó kedv határozta meg jellemét. Szinte lehetetlen volt számára, hogy ha elfáradt, egyszerűen csak sodortassa magát, vagy meghajoljon valamilyen támadás előtt.” Nos, az egyik a másiktól következik: Nem tud lazítani, nem tud meghajolni – ebből fakad aztán parancsa: Semmi részvét!

El tudják képzelni, hogy ez az ember verseket olvas, hogy egy réten ül, és a patak csobogását hallgatja, vagy hogy a holdfényben egy fa sziluettjét szemléli? El tudják képzelni, hogy megérti az emberek gyengeségeit, hogy megérti önmagát, és el tudja fogadni magát akkor is, ha vereséget szenved? El tudják képzelni, hogy imádkozik, és meg tud halni?

Nem fog sikerülni neki semmilyen vereséget elszenvedni, legkevésbé a végsőt: saját halálát. Erősségre és győzelemre van kárhozthatva. Ha néhan elgondolkodik egyszer saját halá-

láról, alighanem munka közben bekövetkező, gyors szívinfarktust kíván magának, olyan halált, amelyet nem előz meg leépülés és fájdalom.

Úgy tűnik, ez a férfi jól képviseli a mi Első Világunkat, a „Nyugatot”, ahol az emberek megtanultak valamit, ami a többi világban nem magától értetődő, és ami saját történelmükben sem volt mindig magától értetődő: Azt, hogy az ember aktivitással, a dolgok *saját kezébe* vételével, alakításával szerzi meg magának a világot. De igencsak felemás művészetre tettünk szert ezáltal. Ebben a művészetben a szabadság mozzanata a következő: Nem csupán elviselői vagyunk már a sorsunknak, nem kell már néma egyetértéssel meghajolnunk minden előtt, ami van, és ami utolér minket. Az emberek tartják kezükben a történekek szálait. Megtanulták, hogy átlássák a folyamatok törvényeit, hogy legyőzzék a távolságokat, hogy befolyást gyakoroljanak, hogy átlássák a szerepeket, hogy elűzzék a betegségeket, hogy meghosszabbítsák az életet. Megtanulták, hogy oly módon legyenek saját életük és sorsuk eredményközpontú „*megcsinálói*”, ahogy az néhány nemzedékkel korábban még elképzelhetetlen volt.

Ez a szintiszta „tettesi helyzet” azonban egyidejűleg megszüli saját szerencsétlenségüket. Elsatnyulnak az ember adottságai, képessége arra, hogy elfogadja az életet; hogy *határokat* engedjen meg magának, hogy az életet töredékeiben is és törekenységében is értelmesnek lássa. Aki csak azt tanulta meg, hogy „akció üzemmódban” éljen, aki csak a dolgok *létrehozójának* tudja látni magát, az nem tud mit kezdeni olyan helyzetekkel, amelyekben már semmit sem tud *csinálni*, és amelyekben mint cselekvő határokból ütközik. Lehet-e tehetetlen a büszke sikerhajhász? Megőrizheti-e emberrivoltát a vereségekben is, ha számára a lét értelme kimerül az *aktivításban* és az élet előállításában? Lehet-e beteg, és meg tud-e halni, vagy a betegség és a halál már csak drámai értelmetlenség, amire az ember legszívesebben nem gondol, amit figyelmen kívül hagy, letagad?

„Jólesne, ha úgy viselkednének, mint máskor. Semmi részvét! Szóba se hozzák a dolgot!”, mondja a menedzser. Tovább csinálni mindent, *mintha* senki sem bukott volna ki az életből, *mintha* az ember nem vette volna észre az élet

alapjain végigfutó nagy repedést. Csakhogy a fiú halott, és így az apa életháza is romba dől. Nem mehetnek jól a dogok, ha mindenki úgy tesz, *mintha* mi sem történt volna, *mintha* még létezne az a világ, amelyikben korábban élt. Az apa talán belebetegszik a halál tagadásába – ez lenne a második legrosszabb megoldás. Talán – és ez lenne a legveszélyesebb megoldás – érzéketlenné, keményvé, fájdalommentessé válik. Talán továbbra is funkcionál foglalkozásában, látható károk nélkül, de elveszítve lelke egy részét: képességét a gyászra, a vágyakozásra és az emlékezésre, képességét arra, hogy boldogtalan legyen a boldogtalanságban.

A halál nem tartozik bele a „macheerek”, az „életcsinálók” és győztesek életvilágába. Ez a világ a fiataloké, az erőseké és a szépeké, nem a gyengéké, az öregeké és a meghalóké. Ezért az elmúlo életnek nincs neve, és ezért hal meg az élet oly nehezen ebben a világban.

Az első lépés ahhoz, hogy legyőzzük a pusztá hatalommegtartást, és együtt éljünk a halállal, abban áll, hogy *emlékezünk a halottakra*. Amikor szülőföldemre megyek abból a városból, ahol most lakom, mindig visszatérek a halottaimhoz is. Elmegyek a temetőbe. Ott nyugszanak a szüleim, két testvérem, más rokonaim és ismerőseim. Ma már több embert ismerek a temetőben, mint a faluban, ahol születtem. Összetartozom velük. Azok az emberek ugyanis, akikről a temetőben megemlékezem, nekem is segítettek élni: szüleim, az a tanítónőm, akinek a sírja mellett elmegyek, testvéreim, régi barátaim. Kevésbé érzem magam egyedül, ha beengedem emlékezetembe a halottakat. Olykor eszembe jutnak *Heinrich Böll* sorai, amelyeket röviddel halála előtt írt unokahúgának:

*Messziről jövünk, édes gyerekeim,
és messzire kell mennünk, de ne félj!
Mindenki Velel van, aki előtted járt:
anyád, apád és mindazok,
akik előttük éltek
a messzi, messzi múltban.
Valamennyien Velel vannak, ne félj!
Messziről jövünk
és messzire kell mennünk,
édes gyerekeim!*

A halottak megmelengetnek. *Nem én* adtam magamnak az életet. Életem köpönyegébe bele van szöve azoknak az embereknek minden vonzalma és gyöngédsége, akikről megemlékeztem ott a temetőben. Nem nekem kell *elkezdenem* az életet, nem nekem kell az elsőnek lennem. Nem is kell mindent *befejeznem* és készre csinálnom, hiszen vannak gyermekeim, akik utánam jönnek. *Lehetek töredék*, ahogyan a halottaim élete is töredék volt. Levétetett rólam annak terhe, hogy eredeti legyek. Abból a kenyérből eszem, amelyet mások sütöttek számomra. Nem kell mindent *nekem* megcsinálnom, mint a győzteseknek és a feltartóztatathatatlannak.

Akik itt nyugszanak a temetőben, halálukban is tanítóim. Azzal, hogy elmondják nekem, meg fogok halni, saját halálomra tanítanak. Minden olyan ember, aki közel áll hozzám, és előttem hal meg, kihúz egy cöveket saját életem sátrából. Kisimítja kezemet, amely *görcsösen* akar az életbe kapaszkodni. Minden elhunyt barátom azt mondja nekem: Amit én tettem, neked is meg kell majd tenned, meg kell halnod! Egy régi sírkövön ezt olvasom: Eram, quod es. Eris, quod sum. Voltam, ami vagy – élő. Leszel, ami vagyok – halott. De minden elhunyt barátom azt is mondja nekem: Te is képes leszel arra, amire én képes voltam – vagyis hogy meghalj. Nehéz munka elengedni az életedet, de nem lehetetlen. *Nem kell behalnod a halálba* – ezt mondják nekem a halottak. És elveszik félelmemet. A halottak megmelengetnek minket.

Mi a helyzet azonban akkor, ha a halottak helyeit felismerhetetlené tesszük? Ha olyan világban rendezkedünk be, amelyben nem gondolunk a halálra? Nagyvárosainkban 15 év után többnyire megszüntetik a sírokat. Ma a temetések mintegy tíz százaléka névtelen urnaelhelyezés olyan sírkertekben, ahol az egyes halottakat nem lehet megtalálni. A temetőbe járás már nemigen létezik.

Az egyéni eltemetés és az egyéni sír újdonság a történelemben, de a halottaknak voltak más megemlékezési alkalmak. Voltak gyászmisék, és évenként megemlékeztek haláluk napjáról. Az étkezés előtti imádságban is megemlékeztek róluk. Az emberek még 40-50 év múltán is tudták szüleik halálozási dátumát: sokáig megmaradtak emlékezetükben. Nyilván nem a sír anyagi mivolta számít. Halottaink számára közömbös, ismerjük-e eltemetési helyüket, vagy sem. Nincsenek ott. De nem közömbös számukra és a mi humanitásunk szempontjából sem, hogy emlékezünk-e rájuk, vagy pedig *saját halálunk miatti félelmünkben* száműzzük őket emlékezetünkéből. Feltételezem, hogy ahol a halottaknak már nincs helyük, ott az eljövendő nemzedékekre

sem gondolnak már. Az ember a megfontolatlan perc-létre ítéli magát, pedig csak akkor ember az ember, ha tudja nagyszüleinek nevét, és előre gondoskodik unokáiról is. Az emberiségességhez jó emlékezetre van szükség. Lehetséges, hogy *gyermekeink* életforrásainak elpusztítása összefügg gátlástalan máságunkkal és *halottaink* elfeledésével?

Meghalni nem a végén tanul meg az ember, hanem az élet során. A meghalást úgy gyakoroljuk, hogy megtanulunk *öregedni* és végül *öreggé válni*. Mikor öregszen? Mikor vagyok öreg, és mikor vagyok a halál közelében? Ha felütök egy lexikont, csak azt tudom meg, mikor és hogyan öregszik a testem, és mikor öreg már. Azt tudom meg, hogy a sejtek szárazanyagáa növekszik, víztartalmuk pedig csökken. Azt tudom meg, hogy a növekedést előmozdító hormonmirigyek működése leáll, és a sejtptólás lelassul. A lexikon tehát biológiailag határozza meg életkoromat és életem leépülését. Fizikai értelemben ez a kor a 25. életév körül kezdődik. Ezért a 20 és 30 év közötti sportolókat általában a felnőtt korcsoportba sorolják be.

Az élet azonban több, mint hogy fizikailag létezzünk és öregszzünk, többet jelent, mint hogy testi reakcióink alábbhagynak. Élni annyit jelent, mint *kapcsolatban lenni*. Azt jelenti, hogy szeretünk és szeretnek minket, gondoskodunk másokról, szükség van ránk, vágyozunk és vágyakoznak ránk, barátaink vannak, vigasztalunk és vigasztalnak minket. Tehát akkor vagyunk öregek, ha közvetlenül már nincs ránk szükség, legalábbis kevésbé elengedhetetlen, hogy létezzünk. Amikor a gyerekek kicsik, akkor közvetlenül és elengedhetetlenül szükségük van szüleikre, és az egyik szülő korai halála egyfajta világvége a gyerek számára. Ha idősebbek a gyerekek, és tanulmányaikat folytatják, vagy már van valamilyen foglalkozásuk, akkor is fájdalmas az anya vagy az apa halála, de saját világuk nem pusztul el. Az anyák és apák félelme az öregedéstől, és képtelenségük a meghalásra abban is kifejeződéhet, hogy nem képesek lemondani arról, hogy életfontosságúnak tekintsék magukat a gyermekeik számára. Nem képesek arra, hogy saját útjukra engedjék őket, hogy megengedjék, hadd higgyenek a saját hitük szerint.

Meghalni tehát úgy tanul meg az ember, hogy *elisméri*: korlátozott és halandó lény. Saját életünk, saját elképzeléseink és saját világterveink korlátozottságának e belátása nem valami általános filozófiai gondolat, hanem nagyon is gyakorlati dolog, *a másoknak megadott szabadság* gyakorlata. Azt jelenti, hogy gyerekeinket nem formáljuk a saját képünkre; hagyjuk, hogy az emberek elmenjenek, és kiengedjük őket saját felelős-

ségünk köréből; nem válunk ellenségessé, hanem elgondolkodunk, ha a mieinktől eltérő világtervezetek és életelképzelések születnek.

Ennek nem kell csupán fájdalmat, félelmet és otthontalanná válást jelentenie. Az, hogy nem kell mindentudónak, mindenért felelősnek és mások életviszonyai szabályozójának lennünk – nagy *megkönnyebülés* is. Nem kell mindenről nekem gondoskodnom. Az én életigazságom egy igazság a többi között. Nem ér véget a világ, ha én kimúlok, ha az én elképzelésem nem érvényes mindenkire, és az én felelősségem nem terjed ki mindenkire. Ennek belátása meghagyja mások szabadságát, és engem is szabaddá, félelemmentessé, önmagammal szemben humortelivé tesz. Lemondani tudni a hatalomról és *befolyásról* azt jelenti, meghalni tudni.

Istenben hinni talán ezt jelenti: Szabad gondoskodnom valamiről – de nem kell mindenről nekem gondoskodnom; képviselek egy igazságot – de tudom, hogy ez korlátozott igazság; felelős vagyok – de tudom, hogy nem én hordozom vállamon a világot. Az Istenbe mint az élet szavatolójába vetett effajta hitnek erőszakmentesség lesz a következménye: Nem kell örökösen rákényszerítenem másokra magamat, a magam belátásait, az én élet- és hitgyakorlatomat. Ha nem tudom elengedni magam, ha mások életének diktátora vagyok: ez a halálfélelem. *Élni tudni* – ez a legjobb előfeltétele a meghalni tudásnak. Ebben az igazságban azonban benne rejlik egy adag az élet igazságtalanságából.

Hiszen élni nem lehet egyszerűen azáltal, hogy élni *akarunk*. Magának az életnek kell jónak lennie hozzánk, hogy megélhessük. A külső életkörülményeknek olyanoknak kell lenniük, hogy ne keltsenek bennünk folytonosan félelmet és retteget. A belső félelmeknek nem szabad olyan nagyoknak lenniük, hogy folyton szorongassanak minket; csak akkoránknak szabad lenniük, hogy szabadok maradjunk arra, hogy megfelelkezzünk magunkról, és szeretni tudjunk, s hogy bizonyosak lehessünk abban: értelmes és jó, amit teszünk. Az képes pánik nélkül meghalni, aki megtapasztalta életében a boldogságot, a bizonyosságot és a szabadságot. Igen, igazságtalan dolog, hogy akiket életükben félelem fojtogatott, gyakran még halálukban is félelem fojtogat.

Saját *korlátozottságunk elfogadása* saját halálunk begyakorlása. Talán túl szépen fejeztem ki ezt; úgy, mintha az ember korlátozott lenne, de az adott határokon belül minden harmonikus és értelmes lenne. Csakhogy az élet nem harmonikus, ezt egy pillanat alatt föl lehet ismerni. Nem csupán a nagy szerencsétlenségekre és a világ nagy pusztulásaira gondolok. A semmisség és az esendőség a sikeresnek

látszó életekben is ott fészkel. Annakra bennük fészkel, hogy azok, akik valóban tudnak élni, időnkint azt kívánják, bárcsak meg se születtek volna, vagy bárcsak meghalának. Elni tudni minden bizonnyal azt is jelenti, hogy tudunk *szerven* az élettől, a világ nagy boldogtalanságától, de a boldogság töréseitől és mulandóságától is. Régebben tudták ezt, és ki is mondták. Egyik dalában *Paul Gerhard* így fogalmazta meg:

*A világban minden semmi,
semmi sincs, mi ne lenne erőtlén.
A fenség illanó, s a gazdagság
sem más, csak maréknyi szegény föld!
Ha osztályrészünk is, mit ér az élvezet?
Mi az, ami ma megörvendeztet,
s nem kell megbánnom holnap?*

A barokk költészet, amelynek ez a vers is része, talán kissé szerelmes volt az élet semmisségébe. Kérdés, nem élünk-e ma az ellenkezőjének az uralma alatt, nevezetesen a *siker kényszerének uralma* alatt, annak az optimizmusnak a kötelezettségével, amely az életet mindig szépre sminkeli, tagadva szakadásait, esendőségét és szakadékait, s tagadva az élet lassú eltűnését is az öregedés során. Az öregségnek azonban megvan a maga keserősége, és sokak számára *csúf valóság*. Csúnya dolog megállapítani, hogy kihagy az emlékezetünk, és elfelejtjük ismerőseink nevét. Kínzó dolog látni, hogy az ember már nem képes sok újat tanulni, és megváltozni sem. Kínos, hogy mindenben lelassul, és egyre több mindent nem tud már megtenni. S aztán a szegény, amikor meg kell alapítania, hogy lassankint már nem veszik teljesen komolyan, hogy saját

gyerekei is mosolyognak rajta – talán nem gonoszul és türelmetlenül, inkább úgy, mintha az öregek immár a fiatalok gyerekeivé váltak volna.

Semmit sem segít, hogy a társadalom szégyenlős körülírással „idősebbeknek” nevez minket, és mankóinkra már nem azt mondja, hogy mankók, hanem hogy járási segédeszközök. Az öregség itt van, és közel a halál. A mi társadalmunk talán csak *növeli* az öregség kétségbeesését és a halálba beleegyezés képtelenségét, amikor kései ifjúságot szab ki az öregekre – a divattal, amellyel fiatalok akarja tenni, a sporttal, amellyel frissen akarja tartani, a számukra rendezett délutáni összejövetelekkel, amelyeken el akarja szórakoztatni őket, mint a kisgyerekeket a születésnap zsúrokon. Szép látszat ez, amely fontos bizonyosságot *leplez* – hogy hamarosan meghalunk –, s amely talán egy fontos kívánságot is elűz – hogy az ember meg akar halni, ha az élet véget ért.

De szabad-e *kívánnunk* a halált? A katolikus imakönyvek régi lelkitükrében ott állt a kérdés: Kívántam-e a halált? Ez a lelkiismeretvizsgálati kérdés feltételezi, hogy az embernek nem szabad kívánnia a halált, hogy az élet megélésre érdemes, és hogy az egyén nem ura az életének. Egy idős asszonyra gondolok. Gyerekei voltak, férje volt, akit szeretett, barátai voltak. Aztán meghalt a férje, és két gyermekét is túlélt. Esendővé vált, és halálát kívánta. Joga volt ehhez a kívánsághoz. Egyszerűen nem hagyta, hogy bármit tegyenek vele. Azért tudott meghalni akarni, mert *fontos* volt számára az élet, és mert többet várt az élettől, mint szerzői működést. Ahogyan nem tudok elképzelni olyan keresztényt, aki időnkint nem kételkedik Istenben, nem tudok elképzelni olyan erős és az élet szépségének hatása alatt álló embert sem, aki az élet értelmetlenségének és csődjének időszakaiban ne akarna meghalni. Ez a méltó halál kívánsága, amely abból indul ki, hogy az életnek megvan a maga minősége, hogy az élet nem közömbös valami, hanem meg lehet különböztetni a haláltól. Eppen az nem fog egyetértetni az élet *bármely* formájával, aki értékeli az életet.

Az embernek joga van ahhoz, hogy *belefáradjon* az életbe. Az élet munka: munka a külső életfeltételek fenntartásáért, munka önmagunkon, munka az emberekkel, akiket szeretünk és akikkel találkozunk. A munkában elfárad az ember, ahogyan egy fa is elfárad öregségében, és már nem virágzik és nem hoz gyümölcsöt. Emberi módon meghalni tudni azt is jelenti, hogy meg

akarunk halni, hogy egyszer csak elegendünk van az életből, nem akarjuk már a fiatal, az erőset, a szépet játszani. A vallási szövegekben mindig egészen naiv módon fejeződött ki ez az „Elég!”. *Telemann* gyászantátájában így hangzik:

*Jöjj, szelíd halál, álom testvére,
jöjj, vedd át csónakom evezőit,
s vezesd életem ladikját
a jó reménység partjára,
ahol örökös nyugalom és öröm
mosolyog reám.*

Annak természetes kívánása ez, hogy érjen véget a munkaidő: ne kelljen már keményen evezni, érkezzünk meg, és legyen szabad aludnunk. Ez az életfáradtság *nem életgyengeség*. A hosszú életmunka után megérdemeljük, miközben nem sajnáljuk, hogy éltünk.

Ha az embernek lehetősége volt valószínűsége élnie, akkor megtanulhatta azt a felnőtt *alázat*ot is, amellyel azt mondhatja: Nem vagyok minden. Halálom nem teszi kockára a világ életét és értelmét. Megtanulhatta: Nélkülöm is tovább mennek a dolgok! És ezt nem a keserű beletörődés mondataként, hanem az abba vetett hit megnyilvánulásaként mondja ki, hogy az *Egésznek* az értelme több, mint az *én földi* életem.

Talán túlságosan békülékenyen, talán túlságosan „természetesen” hangzik, ami mondom, hiszen minden halál kemény, keserű, és az ember utolsó kínzó munkája. És van persze olyan halál is, amely nem teljes és megelégedett életet követ. Létezik a fiatal életek kegyetlen megsemmisítése. Van olyan, hogy csecsemők éhen halnak. Van háborúban elszenvedett erőszakos halál. Ki akar itt békülékenységet hirdetni!? De talán éppen egy meg nem élt és nyomorult élet után támad föl a *kiáltás* a biztonságos élet után, Isten után. Az áldozatok és pusztulások tudomásul vétele ellentmondásossá teszi az emberek hitét. Növekszik az élet jósága iránti kétségük, amikor azt tapasztalják, hogyan nyúznak, gyötörnek meg embereket. De mivel a hit senkiről sem akar lemondani, és azokról különösen nem, akiknek az élete nem vált teljesé, ragaszkodik ahhoz, hogy a *halottak* megmaradnak.

A hit sok képpel tapogatózik afelé, amit nem lehet elmondani, vagyis hogy a holtak Isten kezében vannak, hogy béke és nyugalom övezi őket, hogy abban a városban élnek, ahol le-törlik könnyeiket, és hogy *nem* a semmi jeges szakadékába zuhantak. Sokat nem lehet mondani, mivel a halál széttöri a képeket és a szavakat. De hallgatni sem lehet, mivel a hit senkit sem hagyhat ki a reményből – a halottakat sem.

Forrás: Publik-Forum, 1994/2

